

# Gözel many gözel şygryň ak aty

Category: Edebi tankyt, Filosophiýa, Goşgular, Kitapcy, Oýlanmalar, Sözler, Türkmen dili

написано kitapcy | 21 января, 2025

Gözel many gözel şygryň ak aty ŞYGRYÝETIŇ TÄZE TOLKUNY

Ýaşlaryň edebi döredijiligine syn

Akyldar Ýusup Balasagunly indi müň ýyla golaý wagt bäri hanedanlary, döwletleri, hökümdarlary hem raýatlary bagtyýar edýän kitabynda söz ussatlaryna aýratyn sarpa goýýar. Milletiň mertebesini beýgeltjek şeýle şahyrlar Garaşsyzlyk döwründe türkmen şygryýetini ösdürmeklige uly goşant goşýarlar. Bu döwrüň öz edebiýat meýdany, söz ummany döredi. Ummanyň gözelligi, ýaşayşy, hereketi tolkunlarda. Biziň söhbetimiz öňkülerden badalga alýan, şol bir wagtyň özünde özboluşlylyga ymtylýan iň täze tolkun barada. Durmuş bir ýol ~ öňe baksan, ýaşulular barýan bolsa, yza garasan, ýaşlar gelýän bolsa, şeýle ýoldan ýöremek bagt.

## ► GÖZEL MANY GÖZEL ŞYGRYŇ AK ATY

«Ýaz howlugar gujagyňa ýetmäge,  
Saz howlugar gyjagyňa ýetmäge...» –

diýip, Watan hakyndaky şunça köp aýdymyň içinde öz owazyny ýetirmäge ymtylýan, öz pikirini täsirli açmagy başarýan Mukam Muhamowyň şygryýet meýdanynda öz ýüzi bar. Ýaş şahyryň nämeleri göz önünde tutýanyny bilmesek-de, biz okyjy hökmünde gyjaga ýetmäge howlugýan saz babatda pelsepewi many çykardyk: şu barlyk ýaradylanda-da saz bar, älem-jahan bir geňsi owaz bilen aýlanýar, sazandalar saz gurallaryna daýanyp, ol owazlary adama düşnükli «dile geçirýär, şol baky saz türkmen gyjagynyň kömegi bilen halka ýaýylmaga howlugýar... Ýaş şahyryň

goşgularyny okanyňda, awtoryň okamaga, bilimini artdyrmaga höwesiniň uludygyny aňmak kyn däl. Ol mydama gözlegde we onuň özboluşlylyga ymtylýan goşgulary okyjylaryň ýadynda galmaga ukyply. Onuň döredijiliginden käbir täsirli pursatlar:

Tolkunlar getirip, kenara zyňdy,  
Ellerim galgadyp galdym ýyllara...  
(«Birmahal...»)

Kölegäňe dönüp bile galaýyn,  
Öz okunda aýlanýarka entek Ýer.  
Söýmeseňem, bir görümsiz myhman men,  
Senden gitmek niýetim ýok entekler.  
(«Ygrar»)

M. B e k g i ý e w i ñ uly göwrümlü, pikire baý «Köňül pelsepesi», «Hat» atly goşgulary hem ýoluň dowamat boljagyna umyt döredýär. Ýaş şahyryň başy ylhamdan doly, ol özüne düşünilmegini beýleki adamlardan has köpräk küýseýär. Söýgüli ýaryň, dogan-garyndaşyň, dostlaryň şahyryň illeriňkä görä başgaçarak boluşlaryna, özboluşly pikirlerine, arzuw-isleglerine düşünmegi uly bagt: «Bir bakyň! Meniň dünýäm nähili aladaly, gowgaly, meniň ýollarym nirelere uzaýar, her ýagdaý bolanda-da, men ýaşamak üçin güýji senden alýaryn...»

Duýmasam durmuşyň dabarasyny,  
Ýerlemesem gujagynda gülleriň.  
Derwüş deý syrymu gizläp içimde,  
Gije-gündiz golda bolsa gülberim,  
Sen maňa düşün!

Döredijiligi kämilleşdigiçe, ýaş şahyra düşüňýänleriň sany köpeler. Bu goşguda bolsa ýaş şahyryň köňli «ilinden aýra düşüp, jäht edip ilini gözleýäne» (Magtymguly), «gaý-tupanlaryň içinde ýeke özi galan, ugruny ýitiren ýalňyz ýelkene» (M.Ý.Lermontow) meňzeýär. Lirik gahryman nirelerde, nähili halda bolsa-da, özüne düşünilmegini, ýalňyz goýulmazlygyny isleýär.

Kalpdan dömüş çykan, ýasap bolmajak duýgulara ýugrulan «Hat» atly goşguda şahyr kakasyna ýüzlenipdir. Ogul ulaldygyça, oňa kakasynyň pähimi, mähri ýetmezçilik edip başlaýar, «garaşmaga, göreşmäge, ýeňmäge sabry ýetenok», bu zemine sygmaýar:

Ýetilmedik menzillerde azaşyp,  
Bir öýjagaz dikdim Arşyň töründen.  
Soňky günler üzüp ýerden aýagym,  
Aýy ýassyk edip ýatyp ýörün men.

«Aladalary bolsa on üçünji süňňi ýaly egnine labyr atýar» (Günbatarda on üçlük san betbagtlyk getirýän san hasaplanýar, käbir jaýlarda, 13-nji gat, käbir uçarlarda 13-nji orun ýok. Belki, awtoryň bu nädogry yrymdan habary bardyr. Her hal aladalaryň şeýle galagoply sana deňelmegi ýerine düşüpdür), «çemeçilleň hyýanatyndan eýmenýär» (ýaş şahyryň döredijiliginde uly durmuşyň çemeçiller ýaly tagmasy bar bolsa, onuň ahlak-pelsepewi dünýäniň bir gyrasyndan gädip ugradygy). Gahrymanyň öz kakasy bilen barha ýaşynyň golaýlaşýandygy şygryň dartgynlylygyny, dramatizmini has-da artdyrypdyr. Ýaş gidenler ýaşlygyna galýarlar. G.Ezizowy hiç kim goja kişiniň keşbinde göz önüne getirip bilmez.

A. H o j a m u h a m m e d o w a n y ñ formasy liriki oýlanma çalymdaş, käýerde belli bir galyba boýun egmeýän (belki, dünýäniň özi ýaly syrly zenan logikasy üçindir), şeýle-de bolsa, mazmuny-manysy bile, pikirleriň berlişi bile ýadynda galmaga ymtylýan goşgular bar. Goşgularda ahwallar ýaş şahyryň başdan geçiren şahsy duýgularynyň üsti bilen açylýar. Döredijilik ýolunyň başynda hut şeýle-de bolmaly. Ýöne şahyryň gahrymany özüni-de, il-günü-de söýmeli. Soňabaka il-güne, dünýä bolan söýgiň özüne bolan söýgiňden üstün çykmaly. Belki, gelejekde şeýle-de bolar. Häzirlikçä welin gahryman obraz derejesinde işlenen bagtdan şeýle haýyş edýär:

Ertir üçin birden sanaw düzeňde,  
Haýyş, bagt, ilki nobat başynda  
Adym bilen familiýamy goýaýgyn!

A.Hojamammedowanyň gahrymany «Işe baryň» atly goşgusynda edil şu günki özüni şeýle howsaladan halas edipdir.

Gaçmawersin bu günlerden höwäsim,  
Nesipli ýollardan aýyрма, Allam!  
Goý, süýjisi bilen, ajysy bilen  
Atsamam,  
iş-öý arasynda ataýyn hallan.

Zenan maşgalalara öňi bilen öz ýüregiňi açmagy, onda-da, hiç zat galdyrman açmagy talap edýän aýdymçy şahyr bolmak kyn. Aýşat Hojamammedowa okyjylara ýüregini açypdyr.

Joşgundan, ylhamdan dömüp çykan käbir goşgulara diňe «Ajap» diýip seslenämek galýar. Aşyr Hanowyň «Söýgi söhbedi» janly bir ýürek bolup urup dur. Aşyk-magşukdan bir söze garaşýar, ol söz ýigidiň dünýäsini gowulyga tarap düňdermeli. Ine, şondan soň ýigit ýüregini onuň aýasyna goýýar we gyz islese, diňlesin, islese-de, gepe güýmesin, bolmasa-da:

Ýa isleseň, geljegiňi gur onda,  
(Ýok, bu zatlar boýun bolmaz gümana).  
Belli-küllü takdyryňy bagla sen,  
Takdyryma, hyýalyma.  
Hamana,  
Ikimiziň ýagty saçjak ertämiz,  
Ýazyk bolsun maňlaýlarda ap-aýdyň.  
Iki bolup aýralykdan gaçarys,  
Gizleneris.  
Tapybilse tapaýsyn!

Söýginiň gözi kör bolýar diýýärler. Şonuň üçindir, belki, M.Muhamowyn gahrymanynyň gözünde-de söýgi äýnegi bar. Äýnekläkä adam bagtly, birden şol äýnek gaçaýsa, hakyky dünýäde ýaşamak kyn. M.Muhamowda jan ýandyrma bilen birlikd ýylgymaga iterýän mylaýym ýumoram bar:

Söýginiň äýnegi gaçdy gözümden,  
Ýörär ýolum şonsuz has aýan eken.

Diñe ikimiz däl, ýeriň ýüzünde,  
Başga adamlaram ýaşaýan eken.

Aslynda-da, şygryýetde söýgini durmuşdan aýry saýmaly, aýrylykda açmaly hem däl. Diñe jemgyýetiň, tebigatyň, sosial-ykdysady gatnaşyklaryň, ähli ýaşaýşyň örüsünde açylanda, hakyky söýgini beýan edip bolar. Ähli zatdan geçip, çöllerde ygyp ýören Mežnuna atasy pahyr «Jan, oglum, itiňem öz Watany bar» diýip zeýrenýär. Ýöne bu dessanda-da Mežnunyň gözleginiň diñe bir Leýli dældigi, Fuzulynyň öz poemasynda nygtaýşy ýaly, Leýliniň keşbinde Haky gözleýändigini üçin eseriň syrlylygy artypdyr, ömri uzapdyr.

♣ Goşgy syrly bolmalymy?

Hawa, hemme zat açyk-aýan aýdylan bolsa, okyja pikirlenmäge zat galmadyk bolsa, ol goşgynyň täsiri uzaga çekmez. Onuň syrlylygy adam ykbalyny umumy manyda açýanlygynda bolmaly. Bolup geçýän duýgular, hadysalar, başdangeçirmeler bir adamyň dünýäsi bilen açylsa-da, olar her bir adama degişli we kimiň üsti bilen açylýanlygyny bilmek okyjy üçin esasy mesele däl. Ýöne munuň özi ýene-de tebigy suratda bolup geçmeli we zor bilen syr ýasamak okyjyny ynandyrmaz. M.Bekgiýewiň «Birmahal, ikimiziň dostlugymyz...» atly goşgusynda gahryman dosta bolan ynamynda aldanana meňzeş. Öň berk bina meňzeş kalba güman inip, haraba dönüpdür, onuň özüne hiç çäresi ýok, müň ýamaly il gepi heläk edýär, şöhrat dilenip ýaşaýanlar dostlugyň gadyryny bilmez...:

Diýsinler däli-diwana,  
Ýüzüme diýsin diýenler.  
Ýogsa ýüregme ýapysdy,  
Düýnki duzумы iýenler.

Eger bu täsirli goşgynyň ikinji bendi jemleýji bent hökmünde getirilen bolsa, kyn pursatlarda-da gahrymanyň adama bolan ynamynyň mizemändigini, şeýtana gol berip, alyna gitmändigini aňladardy. Näçe zehinli şahyrlar ýaşap geçdiler, emma olaryň

köpüsiniň atlary halk hakydasynda galmady. Sebäbi maýda öýke-kineden saplanyp, adamy, adamzady söýmek derejesine ýetip bilmediler. Öwrenýän goşgymyzda şeýle söýginiň nusgasy bar:

Erkim ýetmez ertirime,  
Keç täleýe gargyşym ýok.  
Sabrymyň soňky nokadyn,  
Ömür-ömür goýmuşym ýok.

♣ Filosofiýa ~ ähli ylmyň binýady.

Şahyr ondan aýlanyp geçip bilmez, öňde-soňda oňa ýüzlenmeli bolar. Filosofik oýlar şahyryň döredijiliginde näçe ir ýüzüni görkezse, onuň şonça ir ýetişdigidir, näçe köp bolsa, şonça-da eserleriň ömrüniň uzak boljagydyr. Ýaşlarda filosofiýanyň, seýregrägem bolsa, görnüp başlamagy begendirýär.

S. S e ý i t m ä m m e d o w y ñ ýagşa, damja meňzeş, aýdan asylan, ondan sallanyp, kalendara giren, ondanam çykyp, sagada gaçan, bir görseň äwmezek, bir görseň hars urup barýan... wagt hakyndaky, ýarygije ogry ýaly öýlere giren, çyra öçensoň, gahrymana ýesir düşen, gara lybasyndan utanýan, näçe uzak bolsa-da, Aşgabadynyň köçelerinde gutarýan gije hakyndaky goşgulary şeýle oýlanmalara mysal. Asyl, bu ýerde gije obraza öwrülipdir.

♣ Walydam, Mekge-Medinäm...

Eje hakdaky goşgular juda kän bolsa-da, adamda ýeke bolmaly dünýäleriň hataryndadygy üçindir, hiç wagt ýadatmaýar. Bu temadan saýlanaýmak kyn. Şonda-da S.Seýitmämmedowyň, M.Muhamowyň goşgularyny okap, «Şeýdibem aýdyp boljak ekeni!» diýeniňi duýman galýarsyň. Azerbaýjan şahyry Mürze Şafynyň:

«Men oňa Gündür öýtdüm, nur salmaýar hiç haçan,  
Men oňa güldür öýtdüm, gül gülmeýär hiç haçan»

– diýip, öz döwründen öňe gidip, gyzyň nusgawy ýa romantiki däl, hut öz real gözelligini açmaga çalşyşy ýaly, Seýranyn ejesi hem oglunyň saçyny şemal bolup daramandyr, tersine,

şemal ene bolup sypapdyr. Gün bolsa ýylatmandyr, tersine, Gün eje bolup ýyladypdyr. Munuň özi ene mähriniň derejesiniň beýikligini aňlatmagyň bir täsin görnüşi. Eje hakyndaky aglanyp aýdylmadyk bu owadan agynyň soňky iki bendini bolsa okap lezzet almaly:

Tutýamyka gijeleriň ukusy,  
Günler indi nädip daňlaryn atyr?  
Menu äkidenne ökünip ýollar,  
Ýaraly ýylan deý tovlanyp ýatyr.

Ýagys damjalary gussaly dünýäň  
Hem-de meň gussaly gözlerme gaýdýar.  
Birdenem ýalpyldap Gün çykdy,  
Eje!!!  
Ýylgyrdyň öýdýän.

Soňkuja jontujak setiriň täsirini diýsene?! Şeýle doly däl setir bilen pikiri jemläp, goşgynyň täsirliiliginiň artdyrylýan pursatlary Seýranyň beýleki goşgularynda-da bar.

♣ Logika gaty hötjet närse.

Bir görmäne, beýleki ylymlardan tapawutlylykda, şygryýet has erkin fantaziýanyň önümi. Oňa kesgitlemeler, teoremlar, aksiomalar, deňlemeler... ýat ýaly. Hakykat ýüzünde hakyky şygryýet hakykaty ylymdan-da inçe açmaly. Älemiň, ýaşaýşyň haýsydyr bir mantyga eýerip, täsin sazlaşykda aýlanyp durşuna meňzemeli hakyky goşgy. Gomerde, Dantede, Pyragyda... hut şeýle. Magtymguly Pyragy:

«Gün hanjary gökden ýere inende,  
Güne garşy dogan Aýy gözel sen»

– diýende, Günüň nurundan Aýyň söhlelenişi baradaky ylmy hakykata daýanýar. Asla şahyryň ylmy logika daýanmaýan ýeri ýok. Ýaş şahyrlar şeýle ylmy hem şahyrana logika berk daýansalar, goşgularyň ynandyryjylygy artardy. Aristotele görä, her bir bitewi närsäniň başy, ortasy hem aýagy bolmaly.

Bular biri-biriniň üstüni doldurmaly, tassyklamaly. Her bir aýdyljak pikir özünden öň aýdylan pikiri tassyklamaly, soňky öňkini inkär etmel däl.

Gün oýandy,  
ymyzgandy duýgular,  
Goja zemin meniň bilen ýaşytka...  
(G.Baýhanow «Gün oýandy»)

Gün oýansa, älem hem oýanyp başlaýar. Ýöne nämüçindir, bu ýerde duýgular ymyzganýar, ymyzganmak sözi uklamaga taýýarlanmagy ýa-da meýmiremegi aňladýar. Goşgynyň tutuş süňňi-de adamyň oýanýan döwrüne ~ hut şahyryň öz ýaşlygyna bagşlanypdyr. Ýaş şahyr bu ýerde Günüň nuruna ymsynmagy aňlatmak isländir. Ýa-da, aslynda, okyjyny çagalyk döwrüne äkidip, ene-atany ýatladýan täsirli goşgynyň bir bendindäki soňky iki setir goşgynyň yzygiderliligi bilen bagly bolman, ýöne bir kapyýa üçin aýdylana meňzeş:

Ýaňyja güllän ýorunja,  
Üzümligiň içindedi.  
Aňk bolup doňup oturma,  
Günorta çay içeñdedi.  
(«Atama»)

Ýaşlarda mantygy inçeden yzarlap ýazylan goşgular hem bar. S.Seýitmämmedowdan mysal:

Bir nokatda ýollarymyz bölündi,  
Birinji nokada gaýdyp bilmedik.  
Bar sözi aýtdyk biz birek-birege,  
«Ýok» sözleri bolsa aýdyp bilmedik.

Käbir sözler awtoryň nygtamak islän pikiri bilen ylalaşmaýar. M.Bekgiýewden mysallar:

«Ýekirlen ýüzlüler gözlände kemim...» diýen setirdäki «ýekirlen» sözi «ýekelenen, inkär edilen, ýazgarylan» manylarynda gelýär we okyjyda «Özüň birini kemsiden bolsaň, elbetde, gaýtawulyny alarsyň» diýen pikiriň döremegi ähtimal. Garaz, şeýle

pursatlarda özüňkiň dogrudygyny düşündirmeli bolýar. Ýa-da edil şu bendiň özünde:

«Daşymda galkan deý goragym bolan:  
Gyşdan doglan dostlarymdan razy men»

– diýen pikire garşy «0 nä diňe gyşda doglanlardan razyka?» diýen sorag döräp biler.

♣ Tebigylyk, durmuş hakykatyny real açmak şygryň ynandyryjylygyny, täsirliiligini, gözelligini artdyrýar, gahrymany okyjylara ýakynlaşdyrýar. Eje-kakanyň mähri ummasyz, ýöne çaganyň ykbalynda ata bilen enäniň orny bir başga. Ata-ene çaganyň arasynda göze ilmez bir mährem ýakynlyk bar. G.Baýhanowyň «Atama» atly goşgusynda adamyň çagalyk döwri, mähriban ata-ene bilen gatnaşyklar hut çaganyň dili bilen açylypdyr.

♣ Ç e p e r e d e b i ý a t y ñ ö z e n e s i  
h a s a p l a n ý a n h a l k d ö r e d i j i l i g i  
bilen ruhy ýakynlygy bolmaly. M.Muhamow ýaryndan «ara düşen aýralyk ýoluny ýalan bilen çynyň arasy ýaly gysgaltnmagyny» haýyş edende, Soltansöýün bilen Myrally hakyndaky rowaýat ýadyňa düşýär. M.Bekgiýewiň «Dünýäň dabanynda ýylidyrym çakyp...» diýen setirinde «dabanyndan ot çykýar» diýen durnukly söz düzümi şahyrana işlenipdir. Şeýle-de, bu setiriň döremegine antiki mifologiyadaky Ahillesiň hem ejiz, hem toprakdan kuwwat alýan ýeri bolan dabanyň täsir eden bolmagam mümkin.

♣ A d a t y l y k ~ ş y g r y ý e t i ñ d u ş m a n y

Ondan gaça durmaly. Näçe kyn-da bolsa, öz sözüni aýtmaga çalyşmaly. Her bir okyjy şygrydan «Bäh!» diýdiräýjek özboluşlylyga garaşýar. A.Gaýlýewa goşgy ýazmagyň formasyny gowy ele alypdyr. Ýöne şahyry şahyrdan tapawutlandyrýan närese ~ onuň özboluşlylygy. Özboluşlylyk edebiýatyň taryhyna adyňy ýazmagyň ýeke-täk ýoly. Bu zehinli gyza döredijiligiň iň gyzykly, dargynly, howsalaly pursady ~ öz ýoluňa çykmak garaşýar. A.Hanowyň yşk-söýgä bagyşlanan goşgusyndan bir bende

özboluşly öwüşgin bermäge synanyşalyň:

«Yşk bormy, ataşda ýanmasa?» diýdiň,

Ot bile suwadym ýüregmi, läläm.

«Yşk bormy, aýazda doňmasa?» diýdiň,

Sözüňe doladym ýüregmi, läläm.

Ýöne ataşda ýanmak, aýazda doňmak bolaymaly adaty bir ýagdaý. Indi şu bentdäki «ataşda» hem «aýazda» sözleriniň ornuny çalşyp okap göreliň. Buz ~ aýazda ýanyp duran, ot ~ ataşda doňup duran ýşkyň täsiri bir başga.

Goşgulardaky p i k i r l e r i ñ m a n y

g ü r ü l i g i onuň agramyny artdyrýar. Ýöne häzirki zaman türkmen şygryýeti edebiýatdaky didaktizmden tapawutly. XX asyr türkmen şygryýeti bilen sazlaşyk saklap, duýguçyl goşgulary öňe sürüp başlady. Bu ~ döwrüň talaby. Nusgawy edebiýatyň akyl-paýhas ýüki ýetik goşgularyna öýkünmelerem, olardan täsirlenmelerem indi öňki derejä çykyp bilmeýär we okyjy täze bir forma garaşdy. Şygryýet muşdaklarynyň talabyny ödedi.

Esasan duýgy bilen iş salşyp başlan lirikada ykballary, howsalany, gam-gussany, şatlygy täsirli açmak zerur. A.Hanow «Gije» atly ýedi bentli ýekeje goşgusynda gözlerine çiş kakylan gijede dokuz sany ykbalyň hersini iki setire sygdyryp okyja ýetirmegi başarypdyr: köçeden barýan, hyýaly paşmadyk biri; tirseğine agram berip, penjireden alyslara seredýän bir peri, toýa çakylyk hatyny mäjum eden, kirpikleri nemli gyz; kofe bilen ylham hujum edýän şahyr; biwagt aradan çykan aýalyny ýatlap, demini sanap ýatan goja; gijäniň gözüne çiş kakylandygy sebäpli, hyýaly çüwmedik ogry, ogluny gujagynda ezizleýän eje; aýralyga çydaman, penjireden aşak sallanýan ýigit; özüniň bir gorkunç çözgüdinden howpurgap duran gözel... Elbetde, bu görelde eýerip, goşgyny ykballaryň dürli pursatlaryndan dolduryp bilerler. Ýöne gep olary nähili derejede täsirli hem owadan bermekde-de bar.

► GÖZEL GALYP GÖZEL MANYŇ GANATY

Edebi dil umumyhalky dildir. Şahyryň dili baý bolmaly. Sözlük

düzümini düzyän kär-hünär, šiwe sözlerinden, alynma sözlerden, ylym-tehnika bilen gelyän sözlerden... giňişleýin peýdalanmaga onuň doly haky, hatda borjy bar. Ýöne beýle erkinlikden, ähli beýleki meselelerde bolşy ýaly, diňe zerurlyk dörände, juda ýerlikli ýagdaýda peýdalanyp bolar. Başga pursatlarda beýle sözler şygryň umumyhalky bolmagyna päsgel berýär. Aşakdaky mysallarda A.Hojamuhammedowa bilen A.Gaýlyýewanyň goşgularda «höwesim» sözünü «höwäsım» görnüşinde almagy üçin zerurlyk ýok.

• Ş a h y r a na sintaksise laýyklykda goşguda sözlem agzalarynyň orunlary çalşylyp bilner. Şunda dyngy belgilerine ünsli çemeleşmek zerur. «Düşmen, bagta barýan hyýal atymdan» (M.Bekgiýew) diýen sözlemiň dogrusy «Bagta barýan hyýal atymdan düşmen» bolmaly we bu ýerde otur goýmagyň zerurlygy ýok.

Başky we soňky bentlerde pikirleriň gaýtalanmasy diňe ýerlikli ulanylan ýagdaýynda, tutuş goşgudaky pikiri çugdamlamaga ýardam edýär:

Gözleriňi gözlerime garat-da,  
Sen bir söz diý, elewresin hyýalym...

\* \* \*

...Diýenlermiň dogrulygna baş at-da,  
Sen bir söz diý, elewresin hyýalym.  
(A.Hanow «Söýgi söhbedi»)

G. B a ý h a n o w yň «Saňa garaşyp...» atly goşgusynda bir bendiň goşgynyň başynda we soňunda sözme-söz diýen ýaly gaýtalanmagyna zerurlyk görünmeýär.

Umuman, şahyrlar hiç bir endige-de erkini doly bermezlige çalyşmaly.

Meñzeş harply bogunlary däl-de, dürli söz toparlaryndan bolan sözleriň s e s

s a z l a ş y g y n y k a p y ýa hökmünde ulanmak ussatlykdan nyşan: «asmany – asmaga», «bir peri ~ kirpige» (A.Hanow

«Gije»); «entek Ýer ~ entekler» (M.Muhamow «Ygrar»)

♣ Ç e k i m l i w e ç e k i m s i z sesleriň sazlaşygy, Pyragynyň «Gara daşdan gara gyly saýlan göz» diýen setirindäki ýaly, diňe tebigy suratda getirilende, şygryň many-mazmunyny bozman, gaýta güýçlendiren ýagdaýynda peýdaly bolup biler. Ýaşlarda şeýle pursatlar bar: «Duýmasam durmuşyň dabarasyny», «Ham-hyýallaň hasylyna garaşsam», «Setirleriň süňňün süzer barlygyň»... (M.Bekgiýew «Köňüp pelsepesi»); «Indi ömrüň öwrümlerne öwelip...», «Oýalygmy ogurlatdym oýlara...» (M.Muhamow «Ygrar»). «Dek» we «deý» sözleriniň ikinjisiniň has owazly, ýumşak ýaňlanýandygy baradaky pikir G.Ezizowyň ünsüni özüne çekipdir. Her sesiň aýratyn täsiriniň bardygyny bilmek üçin olary gezekleşdirip okap göräýmeli: «Dutaryň kirşi dek inçejik ýolda...» (M.Bekgiýew «Hat»). Elbetde, bu gutarnykly netije däl. Ýerlikli ulansaň, dymyk «k» çekimsizniň hem öz orny bar.

♣ S e t i r d ö w ü l m e l e r i yerlikli ulanylanda, şygryň many taýdan täsirliiligini artdyrýar. XX asyryň başlarynda, esasan, W.Maýakowskiniň özboluşly joşguny bolan goşgularynda köp peýdalanylan setir döwürlmeleri hyjuwyň barha joşýandygyny, pikirleriň has nygtalýandygyny aňladýar. M.Bekgiýewiň iki setirde berlen pikiriniň birinji setiriniň soňundaky ikuçlulygy aňladýan «ýa» baglaýjysyny aýratyn setirde bersek, has göwnejaý bolardy:

Biz bagtyň keşbini görmedikmi ýa,  
iň eziz düýşüni gördükmi Hakyň?!

♣ P u n k t u a s i ý a ny örän yerlikli peýdalanmaly. A.Hanow «Gije» atly goşgusynda her iki setiriň başynda hem ahyrynda köp nokatlary yerlikli ulanmak yerlikli ulanmak bilen, bir ykbalyň anyk bir pursadyny aýratynlaşdyrypdyr. A.Hojamammedowanyň «Geň zat» atly goşgusynda-da köp nokatlar duýgynyň dürli pursatlaryny açmaga ýardam edipdir.

♣ Bogun artdyrylmasyny ýa-da kemeldilmesini diňe uly zerurlyk dörände, şygryň mazmuny we formasy şeýle gysgaltmany talap

edende, goşgynyň erkin okalmagyna päsgel bermedik ýagdaýynda peýdalanmak bolar. Başga ýagdaýlarda bu ýagdaý goşgynyň many-mazmun hem forma gözelligine päsgel berýär. Nädogry bogun kemmelere mysallar: «Gyrmyz pyýalasyn düýşleri bile...» (G.Baýhanow «Saňa garaşyp»); «Olar gözelligiň, görküňem ulsy...» (S.Seýitmämmedow «Hat»). A.Hojamuhammedowa bogun sanyny dogrulamagyň hem-de «pulsy» sözüne kapyýalaşdyrmagyň hatyrasyna orfoepiýada-da, orfografiýada-da düşmeli däl bogny düşüripdir: «A nämçüýn özüň geliberäýeňok!..» («Bagt»). «Näme üçin» söz düzüminde käte orfoepiýada «e» sesi düşürilip, sözler goşulyp aýdylsa-da, orfografiýada düşürilmeyär. «Üçin» sözi bolsa bütünleý ýalňys ýazylypdyr. Setiriň soňundaky bir söze (geliberäýeňok) şeýle köp duýgyny diňe zenan şahyrlar ýükläp bilse gerek.

♣ **S ö z l ü k:** Şahyrlar täze sözler ýasap, getirip, diliň sözlük düzümini baýlaşdyrýarlar. Köp sözler dilde ornaşmaýar, käbiri bolsa şol şahyr ulanandan soň, dile girip gidýär. «Çyn söýgüsin aňla serin säm eden...» (M.Bekgiýew «Umyt») diýen setirde «sämemek sözüni bölüpdir» we dogrudanam, sözüň köki bir bolup, onuň many etimologiýasyny öwrenmek zerur. M.Bekgiýew käbir setirleri täzeçe düşünjeler bilen bezemek isläpdir. Mysal üçin, «badam gözyaşym» diýlende, gözyaşyň badama deňelmegini şowly hasaplap bolmaz. G.Baýhanow «Atama» atly goşgusynda «g a r g y l y k» sözüni ýerlikli ulanypdyr we bu ösümlükden at edinip oýnaýyşlary obada ulalanlaryň her biriniň ýadyna düşse gerek. Edebiýaty söýüjileriň arasynda «s e n l i» sözüniň ulanylyşy, onuň alynma sözdügi barada dürli pikirler bar. Garyndaş dillerde işeňňir ulanylýan sözleriň diliň sözlük düzümine aralaşmagynda hiç-hili geň zat ýok. Bu söz bolsa «s e n s i z» sözüniň barlygy hökmünde türkmen dilinde, seýregrägem bolsa, öň hem ulanylýardy. Aslynda, alynma söz diliň sözlük düzümini baýlaşdyryjy bir çeşme. Dil olary öz kadalaryna laýyk getirýär.

Ýaşlaryň döredijiligine tematiki köpdürlülük, şeýle-de, ynsan häsiýetlerini inçeden açýan, belli bir obrazy janlandyrýan sygyrlar ýetmezçilik edýär. Adam ruhunyň lukmanlary bolan

şahyrlaryň häsiýetleri kämilleşdirmäge gatnaşmagy, lukmanlaryň Gippokratyň kasamyny içip, dost-duşmany bejerişi ýaly zerurlykdyr. Elbetde, her ýaşdaky adamy tolgundyrýan meseleler toplумы hem bolýar. Ýaşlar indiki ädimleri öz wagtynda äderler, nesip bolsa. Herhal biziň gözlegimiz, ir dogup uzak durýan ýyldyzlar.

Ylham atyny ula goşan, bu ýerde syn berlip ýetişilmedik zehinli ýaşlar kän: A.Jumaýew, Laura Maksymowa, Mätgurban Mätgurbanow, Maksat Hudaýberdiýew, Sapa Hommadow, Allanur Çaryýew, Aýsapar Emelowa, A.Aşyrmädowa... Ähli ýaşlar ýol başynda. «Köp külpetli kötel ýollar» (G.Ezizow) entek öňde. Kimiň yhlasy näçe menzile ýeter?! Ylahy gelýän zehini edinip bolmaýar. Ýöne ol zehiniň berilmegi hem entek seniň şahyrdygyňy aňlatmaýar.

**Y h l a s, g ö z l e g, o k u m y ş l y k...**

Ine, ýaşlaryň hupbatly hem lezzetli ýodasyny gadymdan gelýän baş ýola ulaşdyrjak häsiýetler. Uly ýoluň dowamata ulaşmagy üçin baş zerurlyk il-günüň, Watanyň seni gereklemegi. Hormatly Prezidentimiz zehinleri ösdürmek, goldamak barada ummasyz köp tagallalary edýär. Beýle zamanada maksat tutan myrat tapar. Goý, ýodalar ýola ulaşsyn!

Baýram AKATOW,

Seýitnazar Seýdi adyndaky TDMI-niň uly mugallymy Edebi tankyt